

Wprowadzenie

Problematyka pracy wywodzi się z rozważań dotyczących zakresu prawa do sądu. Prawo do sądu – jeśli się pomyśli o nim w oderwaniu od konkretnego systemu czy gałęzi prawa, a tym bardziej od konkretnych unormowań prawnych – kojarzy się z poczuciami sprawiedliwości i potrzeby ochrony. Wszędzie tam, gdzie jednostka ma do czynienia z prawem, pragnie ona, żeby było ono stanowione i stosowane sprawiedliwie, i aby w wypadku konfliktu między nią a podmiotem upoważnionym do stanowienia, a zwłaszcza stosowania prawa, mogła uzyskać pomoc w postaci obiektywnego rozstrzygnięcia¹. Prawo do sądu, rozumiane jako możliwość uzyskania ochrony sądowej, jest niezbędnym elementem funkcjonowania demokratycznego państwa prawa. Jego treść kształtowała się w Polsce w ciągu wielu lat i była umacniana w drodze wykładni dokonywanej przez TK².

Elementy składowe prawa do sądu zakładają m.in. prawo do uzyskania orzeczenia, natomiast nie traktują o jego uzasadnieniu, które pomimo braku mocy prawnej – którą ma orzeczenie – odgrywa bardzo istotną rolę. To bowiem z uzasadnienia (czy już nawet z ustnych motywów rozstrzygnięcia) strony oraz społeczeństwo mogą dowiedzieć się o motywacji sądu, która leżała u podstaw rozstrzygnięcia. Wyrok (czy też postanowienie kończące postępowanie w sprawie) może zawierać np. wyłącznie dwa słowa: „oddala powództwo” albo „oddala skargę”. Bez poznania argumentacji zawartej w uzasadnieniu orzeczenia nie sposób zatem rozszyfrować z jakich przyczyn zapadło orzeczenie o takiej, a nie innej treści. Nie bez powodu mówi się, że sprawiedliwość proceduralna realizowana jest poprzez przejrzystość uzasadnienia rozstrzygnięcia³. Brak uzasadnienia powodowałby, że instytucja prawa do sądu byłaby instytucją jedynie iluzoryczną, bo strony nie wiedziałyby, z jakich przyczyn zapadło konkretne rozstrzygnięcie i nie byłoby również możliwości jego

¹ J. Zimmermann, Prawo do sądu w prawie administracyjnym, RPEiS 2006, Nr 2, s. 307.

² S. Paweła, Prawo do sądu w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, Zeszyty Naukowe WSHiP 2004, Nr 9, s. 13.

³ M. Zubik, Prawo konstytucyjne współczesnej Polski, Warszawa 2020, s. 305.

kontroli instancyjnej, gdyż sąd odwoławczy nie wiedziałby, które argumenty były podstawą wydania kontrolowanego orzeczenia.

Z punktu widzenia wybranej tematyki badawczej istotna pozostaje również kwestia języka, który używany jest do formułowania uzasadnień. Podstawowym adresatem uzasadnienia są strony danego postępowania sądowego, z których jedna jest również jego beneficjentem. Pozostałymi adresatami uzasadnienia może być np. opinia publiczna, o czym będzie mowa w dalszej części tej pracy. Konieczne wydaje się w związku z tym ustalenie, czy w świetle zasady prawa do sądu sąd powinien przywiązywać szczególną wagę do tego, aby uzasadnienie było dostosowane do możliwości intelektualnych i percepcyjnych stron i w miarę możliwości, aby sporządzone było przy użyciu prostego języka.

Celem niniejszej pracy jest przede wszystkim próba uzyskania odpowiedzi na pytanie, czy uzasadnienie orzeczenia sądowego mieści się w konstytucyjnej zasadzie prawa do sądu. W przypadku pozytywnej odpowiedzi na powyższe pytanie, konieczne będzie przeanalizowanie poszczególnych procedur – cywilnej, karnej oraz sądownoadministracyjnej w celu ustalenia, czy stanowione przez prawodawcę przepisy i sposób ich wykładni przez sądy wypełniają treść prawa do sądu. Niniejsza praca z pewnością nie wyczerpuje w całości tak szerokiego tematu, którym jest prawo do sądu w kontekście uzasadniania orzeczeń sądowych, ma jednak na celu ukazanie ważkości zagadnienia oraz zasygnalizowanie najważniejszych zagadnień związanych z prawem do uzasadnienia orzeczenia.

W rozdziale I. poszukuje się odpowiedzi na pytania odnoszące się do zakresu przedmiotowego i podmiotowego prawa do sądu. Konieczne w tym zakresie było odwołanie się do innych przepisów ustawy zasadniczej, w których można znaleźć podstawy prawa do sądu (np. art. 2 Konstytucji RP). W rozdziale tym opisane zostało również relewantne z punktu widzenia niniejszej pracy zagadnienie multicentryczności prawa do sądu. W tym celu przedstawiono przepisy, które są częścią polskiego systemu prawnego, a z których również wynika przedmiotowa zasada. W rozdziale tym poddano także analizie zagadnienie niezależności sędziów i niezawisłości sądów oraz omówiono zasady dwuinstancyjności postępowania i zakazu zamykania drogi sądowej. Rozdział ten ma charakter wprowadzający do dalszych rozważań, a także porządkujący pod kątem instytucjonalnym pozycję prawa do sądu jako zasady państwa prawa.

W kolejnym rozdziale podjęto rozważania o dwojakim charakterze. Po pierwsze – odnoszącym się ogólnie do uzasadniania aktów stosowania prawa oraz funkcji uzasadnień, w tym filozoficznoprawnych podstaw uzasadnień

rozstrzygnięć sądowych. W tym celu podjęto próby zdefiniowania pojęcia uzasadnienia, jak również opisano funkcje, które ono pełni. Po drugie, w związku ze stwierdzeniem, że uzasadnienie orzeczenia sądowego mieści się i wpisuje się w zasadę prawa do sądu, odniesiono się do statusu prawnego uzasadnień w procedurach cywilnej, karnej oraz sądownoadministracyjnej i dokonano analizy tych procedur w zakresie prawa stron do uzasadnienia. W części tej poruszono również zagadnienia uzasadniania orzeczeń w postępowaniach przed TK oraz pozostałe istotne problemy związane z uzasadnieniami. Każdy z paragrafów tego rozdziału zawiera zasygnalizowanie węzłowych problemów odnoszących się do opisywanych zagadnień oraz propozycje postulatów *de lege ferenda*. W rozważaniach odnoszących się do każdej ze wskazanych powyżej procedur starano się również odpowiedzieć na pytanie, jaka jest relacja ustnych motywów (powodów) rozstrzygnięcia do uzasadnienia orzeczenia, a także – czy pierwsze wpływa na drugie i ewentualnie w jakim zakresie.

Niniejsza monografia została opracowana w szczególności z wykorzystaniem metody dogmatycznoprawnej. Przywołując treść przepisów oraz prezentując poglądy judykatury i doktryny opatrywano je komentarzem i wyciągano odpowiednie wnioski. W niniejszej pracy wykorzystano i poddano analizie orzeczenia sądów powszechnych, administracyjnych, TK, SN i sądów międzynarodowych. Niezbędne było również oparcie badań na aktualnym dorobku doktryny prawniczej, w tym monografiach, komentarzach, artykułach oraz glosach.

W kontekście wyboru tematu niniejszej pracy, wskazać należy, że waga prawa do sądu i niezależności sądownictwa opisywana jest w literaturze od wielu lat, już *Monteskiusz* zauważał, że nie ma wolności, jeśli władza sądowa nie jest oddzielona od prawodawczej i wykonawczej: gdyby była połączona z władzą prawodawczą, władza nad życiem i wolnością obywateli byłaby dowolną; sędzia bowiem byłby prawodawcą; a gdyby była połączona z władzą wykonawczą, sędzia mógłby mieć siłę ciemnizyca⁴. Z kolei w najnowszej literaturze można znaleźć poglądy, że obrona instytucji potrzebuje pomocy obywateli, gdyż nie są one tego w stanie zrobić same⁵. Jako instytucje rozumieć można w tym kontekście zarówno te w formie materialnej, np. sądy, jak i w formie instytucji prawnych, np. prawo do sądu – muszą być one pielęgnowane i wolne od jakichkolwiek wpływów i nacisków.

⁴ *Monteskiusz*, O duchu praw, tłum. T. Boy-Żeleński, Warszawa 2002, s. 171.

⁵ T. Snyder, O tyranii. Dwadzieścia lekcji z dwudziestego wieku, przekł. B. Pietrzyk, Kraków 2017, s. 23.

W literaturze przedmiotu brakuje dotychczas publikacji zawierającej odpowiedź na pytania, czy uzyskanie uzasadnienia orzeczenia sądowego mieści się w prawie do sądu w rozumieniu art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, jak również, czy w procedurach cywilnej, karnej oraz sądowoadministracyjnej zapewniona jest stronom należyta ochrona ich praw poprzez zagwarantowanie prawa do dysponowania uzasadnieniem (np. w kontekście możliwości zaskarżenia wyłączenia uzasadnienia orzeczenia). Niniejsza publikacja wypełnia tę lukę.

Wybór tematu niniejszej pracy podyktowany był również zapoczątkowanym od 2015 r. kryzysem prawnym w Polsce. Wskazać należy, że obserwujemy od kilku lat w Polsce wzmożony proces wyłączania poszczególnych norm i mechanizmów konstytucji i zmianę konstytucyjnego porządku państwa bez formalnej zmiany konstytucji. Dzieje się to w trybie ustawodawstwa zwykłego. Jest to możliwe dlatego, że wyłączony został najważniejszy bezpiecznik współczesnego państwa: sądowa kontrola konstytucyjności prawa⁶. W polskim otoczeniu prawnym coraz trudniej jest korzystać z praw obywatelskich⁷. Tym samym obywatele chronić instytucje, bronią gwarancji tego, że gdy przyjdzie im stanąć przed sądem, będzie on niezależny i niezawisły i będzie mu przyświecała zasada prawa do sądu. Obecnie takiej gwarancji mieć nie mogą, czemu dano wyraz m.in. w orzecznictwie TS⁸.

⁶ M. Wyrzykowski, Trzeba bronić konstytucji, Rzeczpospolita z 21.12.2018 r.

⁷ A. Bodnar, Protection of Human Rights after the Constitutional Crisis in Poland, w: *Jahrbuch des Oeffentlichen Rechts der Gegenwart* (red. S. Baer, O. Lepsius, Ch. Schönberger, Ch. Waldhoff, Ch. Walter), Tybinga 2018, s. 657.

⁸ Wyr. TSUE z 24.6.2019 r., C-619/18, Komisja Europejska v. Rzeczpospolita Polska, Dz.Urz. UE C 2019/280/9.

Rozdział I. Pojęcie prawa do sądu

§ 1. Zasada demokratycznego państwa prawnego

Rozważania poświęcone prawu do sądu rozpocząć należy od głównej zasady statuującej państwowość. Zgodnie z art. 2 Konstytucji RP, Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej. Wśród wartości objętych treścią omawianej zasady wyróżnia się wartości polityczne (np. porządek konstytucyjny, demokracja przedstawicielska, podział władzy, pluralizm polityczny, niezależność sądów, sądowy wymiar sprawiedliwości), ekonomiczne (np. społeczna gospodarka rynkowa, wolność działalności gospodarczej, swoboda umów) oraz prawne (np. określoność, odpowiednia *vacatio legis*, zakaz wstecznego działania prawa)¹. Z punktu widzenia treści niniejszej monografii na uwagę zasługiwać będzie przede wszystkim wartość polityczna.

Zasadę demokratycznego państwa prawnego, a zwłaszcza zasadę zaufania, należy uwzględnić rekonstruując wzorzec sprawiedliwego (rzetelnego) postępowania sądowego. Konstytucyjne prawo do sądu oraz zasada państwa prawnego pozostają ze sobą w związku², gdyż na zasadę tę składa się wiele różnych elementów, w tym zasad szczegółowych, które są wyrażane w uregulowaniach konstytucyjnych nie tylko wprost, jak np. zasada prawa do sądu³. Przez art. 2 Konstytucji RP przemawiają fundamentalne prawa, a jednym z nich jest zasada dostępu obywateli do sądu⁴.

Zasadę demokratycznego państwa prawnego rozpatrywać należy w dwóch aspektach. Po pierwsze – co oczywiste – w aspekcie ustrojowym. Po wtóre – jako aspekt podmiotowy, przyznający określone prawa wywodzone z tego przepisu. Aspekt ustrojowy, wyrażony w art. 2 Konstytucji RP, dotyczy pań-

¹ M. Florczak-Wątor, Komentarz do art. 2, w: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, (red. P. Tuleja), Warszawa 2019, s. 27–32.

² Wyr. TK z 26.2.2008 r., SK 89/06, OTK-A 2008, Nr 1, poz. 7.

³ A. Żurawik, Ustrój sądownictwa w Polsce, Warszawa 2013, *passim*.

⁴ E. Gudowska, Recenzja. Artur Żurawik, Ustrój sądownictwa w Polsce, PPK 2015, Nr 2, s. 204.

stwa prawnego, które zapewniać ma m.in. bezpieczeństwo prawne oraz gwarantować jednostce, że jej sytuacja prawna nie będzie kształtowana w sposób dla niej zaskakujący i nieprzewidywalny. Aspekt podmiotowy wyposaża tę jednostkę w prawo do sądu, a więc przyznaje jej konkretny instrument, dzięki któremu ma być możliwe urzeczywistnianie gwarancji ustrojowych, wynikających z koncepcji państwa przyjętej w art. 2 Konstytucji RP. Jeżeli zatem jednostka, korzystając ze swojego prawa podmiotowego, nie może uzyskać ochrony przewidzianej w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, to dochodzi do naruszenia zasad funkcjonowania państwa, które takiej ochrony nie jest jej w stanie zapewnić⁵.

Artykuł 2 Konstytucji RP nie jest źródłem praw czy wolności⁶. Od momentu wejścia w życie Konstytucji RP, TK wielokrotnie podkreślał, że obszerny katalog praw i wolności wymienionych w jej Rozdziale II. wyznacza zakres i zasadniczo wyczerpuje pojęcie konstytucyjnych wolności lub praw, o których mowa w art. 79 ust. 1 Konstytucji RP⁷.

Zasada demokratycznego państwa prawnego jest naczelną zasadą ustrojową polskiego systemu prawnego. Z przepisu tego nie można jednak wprost wywodzić praw i wolności obywatelskich. Możliwość sądowej ochrony prawnej różnych podmiotów w demokratycznym państwie wynika więc z art. 2 w zw. z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, które łącznie statuują prawo do sądu w demokratycznym państwie prawnym.

§ 2. Elementy prawa do sądu

Artykuł 45 ust. 1 Konstytucji RP zakłada, że każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Przepis ten wyraża zasadę, która stanowi podstawowy środek ochrony konstytucyjnych wolności i praw. Składają się na nią niezwykle ważne elementy konstrukcyjne, bez których nie można mówić o pełnej realizacji prawa do sądu w rozumieniu powyższego przepisu. Należy także wskazać, że konstytucyjne pojęcie prawa do sądu ma dwa znaczenia. Przez pierwsze rozumie się, że sąd to orzekający w danej spra-

⁵ Wyr. SN z 5.10.2021 r., I NSNc 49/19, Legalis.

⁶ Post. TK z 23.1.2002 r., Ts 105/00, OTK-B 2002, Nr 1, poz. 60; post. TK z 10.1.2001 r., Ts 72/00, OTK 2001, Nr 1, poz. 12; post. TK z 23.1.2002 r., SK 13/01, OTK-A 2002, Nr 1, poz. 9; post. TK z 20.2.2008 r., SK 27/07, OTK-A 2008, Nr 1, poz. 22.

⁷ Post. TK z 6.8.2014 r., Ts 283/13, OTK-B 2014, Nr 6, poz. 580.

wie sędziowie, a drugie to rozumienie instytucjonalne, zgodnie z którym sąd to zorganizowany zespół sędziów, urzędników sądowych, ławników, wyodrębnionych i działających na podstawie prawa, a wymierzających w imieniu państwa sprawiedliwość i wykonujących inne powierzone im zadania z zakresu ochrony prawnej⁸.

Początkowo w ugruntowanym orzecznictwie TK wskazywano, że prawo do sądu jest trójskładnikowe i zawiera:

- 1) prawo dostępu do sądu, tj. uruchomienia procedury przed sądem – organem o określonej charakterystyce (właściwym, niezależnym, bezstronnym i niezawisłym);
- 2) prawo do odpowiedniego ukształtowania procedury sądowej, zgodnie z wymogami sprawiedliwości i jawności;
- 3) prawo do wyroku sądowego, tj. do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia danej sprawy przez sąd.

Wskazane powyżej elementy konstrukcyjne, które składają się na prawo do sądu, zostały sformułowane przez TK w wyroku z 9.6.1998 r.⁹ i stanowią wyraz występujących wówczas w tym zakresie poglądów doktryny¹⁰. Trybunał Konstytucyjny wyraźnie podkreślił, że powyższe elementy składają się w szczególności na prawo do sądu – przesądzono wobec tego, iż jest to katalog, który ma charakter otwarty i może podlegać stosownym uzupełnieniom.

Bez wątplenia uzupełnienie takie miało miejsce w 2007 r., TK stwierdził wówczas, że konstytucyjne prawo do sądu obejmuje też czwarty element, a mianowicie prawo do odpowiedniego ukształtowania ustroju i pozycji organów rozpoznających sprawy¹¹. Jest on istotny w odniesieniu do trwającego w Polsce kryzysu konstytucyjnego i sporów, m.in. odnoszących się do funkcjonowania i wyboru członków Krajowej Rady Sądownictwa oraz sędziów (asesorów) powoływanych do pełnienia stanowisk przez Prezydenta RP, a przedstawionych przez KRS¹². W kontekście tego ostatniego elementu konstrukcyjnego

⁸ D. Jagiełło, Komentarz do Konstytucji RP art. 41, 45, Warszawa 2020, s. 126.

⁹ K 28/97, OTK 1998, Nr 4, poz. 50.

¹⁰ M. Wyrzykowski, Komentarz do art. 1 przepisów utrzymanych w mocy, w: Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (red. L. Garlicki), Warszawa 1995–1998; Z. Czeszejko-Sochacki, Prawo do sądu w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (Ogólna charakterystyka), PiP 1997, Nr 11–12.

¹¹ Wyr. TK z 24.10.2007 r., SK 7/06, OTK-A 2007, Nr 9, poz. 108.

¹² W tym zakresie konieczne jest przytoczenie uchw. SN z 23.1.2020 r., BSA I-4110-1/20, Legalis, w której SN orzekł, że:

1. Nienależyta obsada sądu w rozumieniu art. 439 § 1 pkt 2 KPK albo sprzeczność składu sądu z przepisami prawa w rozumieniu art. 379 pkt 4 KPC zachodzi także wtedy, gdy w składzie sądu

warto również wskazać na dyskutowany od lat problem asesorów sądowych. Wskazuje się, że o ile sama koncepcja asesury, jako okresu pozwalającego na wypróbowanie zdolności określonej osoby do pełnienia funkcji sędziowskich, zasługuje na aprobatę, to przyjęty obecnie w Polsce model asesury jest niezgody z Konstytucją RP. W jego ocenie konieczne jest stworzenie dla asesorów sądowych w polskim porządku prawnym wyrażnej podstawy konstytucyjnej. Jej brak jest poważnym mankamentem, który w przyszłości może doprowadzić nawet do trwałej likwidacji asesury, przy czym postuluje, że pożądaną formą zmiany jest nowelizacja Konstytucji RP, do której postanowień wprowadzone powinny być podstawowe kwestie związane z asesorami sądowymi¹³.

1. Prawo dostępu do sądu

Przez prawo dostępu do sądu rozumie się przede wszystkim skuteczną inicjację postępowania sądowego przez np. złożenie pozwu, prywatnego aktu oskarżenia, czy skargi na decyzję administracyjną wydaną przez organ administracji publicznej. Dostęp do sądu regulowany jest szczegółowo przez normy wynikające z konkretnego prawa procesowego. Prawo to nie ma charakteru absolutnego, bowiem w niektórych rodzajach postępowań, aby skutecznie zainicjować postępowanie sądowe należy wypełnić określone w przepisach warunki, np. uzyskać ostateczną decyzję administracyjną czy posiadać wymagalną wierzytelność. Warunków tych nie można odczytywać w kategoriach ograniczeń do uruchomienia postępowania sądowego, a jako czynniki niezbędne do zainicjowania postępowania sądowego, które wynikają z przepisów – bez ich spełnienia czynność będzie bezskuteczna.

bierze udział osoba powołana na urząd sędziego Sądu Najwyższego na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa ukształtowanej w trybie określonym przepisami ustawy z 2017 r. o zmianie ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa oraz niektórych innych ustaw;

2. Nienależyta obsada sądu w rozumieniu art. 439 § 1 pkt 2 KPK albo sprzeczność składu sądu z przepisami prawa w rozumieniu art. 379 pkt 4 KPC zachodzi także wtedy, gdy w składzie sądu bierze udział osoba powołana na urząd sędziego w sądzie powszechnym albo wojskowym na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa ukształtowanej w trybie określonym przepisami ustawy z 2017 r. o zmianie ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa oraz niektórych innych ustaw, jeżeli wadliwość procesu powoływania prowadzi, w konkretnych okolicznościach, do naruszenia standardu niezawisłości i bezstronności w rozumieniu art. 45 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, art. 47 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej oraz art. 6 ust. 1 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności.

¹³ M. Radajewski, Status prawny asesorów sądowych w Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2022, Legalis.

Co oczywiste, warunki pozwalające na skuteczne wszczęcie postępowania sądowego muszą być możliwe do spełnienia przez stronę, nie mogą również być przez prawodawcę ustalone w sposób dowolny i arbitralny. Przykładem takich warunków jest np. uzależnienie skutecznego zainicjowania postępowania sądowego od wniesienia opłaty od pisma. Koszty sądowe są tradycyjnie uznawanym instrumentem polityki państwa służącym do regulowania relacji stron stosunków procesowych oraz – w szerszym ujęciu – stymulowania decyzji jednostek co do sposobu prowadzenia swoich interesów i doboru środków ich ochrony. Koszty postępowania służą osiągnięciu należytej sprawności organizacyjnej i orzeczniczej sądów, selekcji spraw oczywiście niezasadnych od postępowań uzasadnionych, mają na celu ochronę praw i wolności jednostki. Spełniają one funkcje: społeczne, fiskalne, a także służebne wobec wymiaru sprawiedliwości¹⁴. To do prawodawcy należy takie zbalansowanie kosztów sądowych, aby nie odbierały prawa do zainicjowania postępowania, a z drugiej strony aby zapobiegały wszczynaniu spraw, których podstawą jest zjawisko tzw. pieniactwa sądowego¹⁵. Innymi warunkami, z którymi prawodawca nie powinien wiązać skutecznej inicjacji postępowania, są np.: narzucenie warunków formalnych pism i rygorów procesowych, czy obowiązku wyczerpania postępowania przedsądowego jako warunku uzyskania ochrony sądowej¹⁶ lub znaczące zawężenie kręgu podmiotów legitymowanych do wszczęcia postępowania.

2. Prawo do odpowiedniego ukształtowania procedury sądowej

Drugim ze wskazanych części składowych konstytucyjnej instytucji prawa do sądu jest prawo do odpowiedniego ukształtowania procedury sądowej, które realizuje procesowy wymiar prawa do sądu. Wyodrębnienie prawa do odpowiedniego ukształtowania postępowania sądowego najpełniej odzwierciedla założenie, że prawo do sądu w ogólności zakłada istnienie prawnie re-

¹⁴ W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1999, s. 101; J. Kot, *Zwolnienie od kosztów sądowych w świetle doktryny i orzecznictwa Sądu Najwyższego*, Pal. 1982, Nr 6–7, s. 28.

¹⁵ Szerzej o zjawisku „pieniactwa sądowego”: L. Jamróz, *Prawo do sądu a zjawisko pieniactwa sądowego*, w: *Dookoła Wojtek...: księga pamiątkowa poświęcona Doktorowi Arturowi Wojciechowi Preisnerowi* (red. R. Balicki, M. Jabłoński), Wrocław 2018, s. 495–504.

¹⁶ Wyr. TK z 4.12.2006 r., P 35/05, OTK-A 2006, Nr 11, poz. 167.

gulowanej procedury, bez której prawo to nie mogłoby istnieć i nie byłoby realizowane¹⁷.

Postępowanie sądowe musi być sprawiedliwe. Przez pryzmat tego wymagania (jego treści) rozpatrywać należy rozwiązania procesowe, które składają się na postępowanie¹⁸. Z opisywanym prawem łączy się również zasada sprawiedliwości (rzetelności) proceduralnej, która ma uniwersalny charakter, dotyczy wszystkich etapów i rodzajów postępowania¹⁹. Obowiązuje ona we wszelkich rodzajach postępowań sądowych: karnych, cywilnych i sądowniczych²⁰. W ujęciu art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, prawo do odpowiedniego ukształtowania postępowania sądowego jest prawem do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki. Niekiedy jednak odpowiednie ukształtowanie postępowania sądowego sprowadzane jest do tego, aby spełniało ono wymagania „sprawiedliwości i jawności”²¹.

W prawie do odpowiedniego ukształtowania procedury sądowej zawarty jest również nakaz sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy – z wymogami rzetelnego postępowania²². Sprawiedliwe rozpatrzenie sprawy jest urzeczywistniane w postępowaniu odpowiadającym wymogom rzetelnego procesu (postępowania) sądowego, wobec czego jego realizacja jest uwarunkowana takim legislacyjnym ukształtowaniem tego procesu (postępowania) i takim praktycznym stosowaniem składających się nań norm prawnych, aby wymagania te były dochowywane²³. Z punktu widzenia oddziaływania art. 45 ust. 1 Konstytucji RP na treść regulacji ustawowych istotniejsze znaczenie ma konkretyzacja wymagania sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy. Za utrwalony można uznać pogląd, że konkretyzacja ta wyraża się w uznaniu za nieodzowne określonych gwarancji jako elementów składowych rzetelnego (sprawiedliwego) postępo-

¹⁷ P. Grzegorzczak, K. Weitz, Komentarz do art. 45, w: Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86 (red. M. Saffjan, L. Bosek), Warszawa 2016, s. 1127–1148.

¹⁸ P. Wiliński, Konstytucyjny standard prawa do sądu a proces karny, w: Węzłowe problemy procesu karnego (red. P. Hofmański), Warszawa 2010, s. 213.

¹⁹ Wyr. TK z 12.7.2011 r., SK 49/08, OTK-A 2011, Nr 6, poz. 55; wyr. TK z 30.5.2007 r., SK 68/06, OTK-A 2007, Nr 6, poz. 53; wyr. TK z 20.5.2008 r., P 18/07, OTK-A 2008, Nr 4, poz. 61.

²⁰ A. Zieliński, Kształtowanie się prawa do rzetelnego procesu sądowego w sprawach cywilnych w polskim systemie prawnym, w: Pro bono Reipublicae. Księga jubileuszowa profesora Michała Pietrzaka (red. P. Borecki, A. Czohar, T.J. Zieliński), Warszawa 2009, s. 152.

²¹ P. Wiliński, Konstytucyjny standard prawa do sądu, s. 212.

²² Wyr. TK z 13.5.2002 r., SK 32/01, OTK-A 2002, Nr 3, poz. 31.

²³ A. Góra-Błaszczakowska, „Rzetelne postępowanie przed sądem” według Trybunału Konstytucyjnego (na podstawie wybranych orzeczeń), w: Ius et remedium. Księga jubileuszowa Profesora Mieczysława Sawczuka (red. A. Jakubecki, J.A. Strzępka), Warszawa 2010, s. 185–186.

wania, konstytuujących w pierwszej kolejności sytuację procesową podmiotów, których prawo do sądu jest realizowane w postępowaniu stosownie do ich roli w tym postępowaniu (strony lub uczestnicy postępowania, oskarżony, pokrzywdzony) i przy uwzględnieniu jego przedmiotu i charakteru²⁴.

Z orzecznictwa TK²⁵ wynika, że sprawiedliwość proceduralna obejmuje przede wszystkim:

- 1) możliwość bycia wysłuchanym przez sąd;
- 2) konieczność ujawniania przez sąd motywów rozstrzygnięcia;
- 3) zapewnienie uczestnikowi postępowania przewidywalności jego przebiegu;
- 4) nakaz wszechstronnego zbadania przez sąd okoliczności sprawy.

Tak określone cechy istotne sprawiedliwości proceduralnej znajdują potwierdzenie w analizie konstytucyjnego statusu władzy sądowniczej. Tożsamość konstytucyjna sądu (wymiaru sprawiedliwości) jest wyznaczana, poza oczywistym wymogiem niezależności, bezstronności i niezawisłości, m.in. przez: odrzucenie dowolności i arbitralności, zapewnienie udziału zainteresowanych podmiotów w postępowaniu, traktowanie jawności jako zasady, wydawanie rozstrzygnięć zawierających rzetelne, weryfikowalne uzasadnienia²⁶. Zaznaczyć należy, że sprawiedliwość proceduralna, to również prawo do „równości broni” stron postępowania²⁷.

Prawo do wysłuchania ma głębokie uzasadnienie w założeniu o podmiotowym, a nie przedmiotowym traktowaniu wszystkich osób zainteresowanych wynikiem postępowania. Jest ono także wyrazem poszanowania godności człowieka²⁸. Prawo do wysłuchania obejmuje uprawnienia takie jak: uprawnienie do zgłaszania wniosków i żądań, twierdzeń faktycznych i dowodów na ich poparcie, do wypowiadania się co do wszelkich kwestii prawnych, do bycia informowanym o postępowaniu, do zapoznania się z przytoczeniami strony przeciwnej (innego uczestnika postępowania) lub okolicznościami ustalonymi przez sąd z urzędu wraz z możliwością ustosunkowania się do nich, jak również do rozważania przez sąd stanowiska prezentowanego przez stronę²⁹. Realizacja prawa do wysłuchania zakłada istnienie konkretnych uregulowań, które stwa-

²⁴ P. Grzegorzczuk, K. Weitz, Komentarz do art. 45.

²⁵ Wyr. TK z 8.4.2014 r., SK 22/11, OTK-A 2014, Nr 4, poz. 37.

²⁶ Wyr. TK z 26.2.2008 r., SK 89/06, OTK-A 2008, Nr 1, poz. 7.

²⁷ Wyr. TK z 6.12.2004 r., SK 29/04, OTK-A 2004, Nr 11, poz. 114.

²⁸ M. Sawczuk, Naruszenie prawa do wysłuchania podstawą skargi konstytucyjnej, AUMCS 1997, Nr 44, s. 108 i n.

²⁹ P. Grzegorzczuk, K. Weitz, Komentarz do art. 45.

rzają możliwość powzięcia wiedzy o postępowaniu i jego przebiegu³⁰. Założeniem prawa do wysłuchania jest jawność wewnętrzna postępowania sądowego, która oznacza prawo stron i innych jego uczestników do bycia informowanymi o jego przebiegu, prawo do wglądu do akt sprawy lub prawo do uczestniczenia w czynnościach procesowych sądu. Jawność ta stanowi przesłankę efektywnego korzystania z prawa do wysłuchania w zakresie przedstawiania swojego stanowiska w sprawie³¹.

Zakres i kształt uprawnień procesowych, służących realizacji prawa do wysłuchania, są uwarunkowane pozycją procesową podmiotu tego prawa, rodzajem sprawy oraz postępowania. W postępowaniach, w których występują przeciwstawne strony lub podmioty o analogicznej czy podobnej pozycji procesowej, kształt uprawnień, które służą zapewnieniu wysłuchania, powinien być taki sam, względnie porównywalny (symetryczny), co wiąże prawo do wysłuchania z problematyką równości broni³². Skorzystanie z prawa do wysłuchania zależy od zainteresowanego podmiotu. Nie jest zatem naruszeniem prawa do wysłuchania rozpoznanie sprawy *in absentia*, gdy strona nie korzysta z prawa do wysłuchania, chociaż miała taką możliwość³³. Korzystanie z prawa do wysłuchania, polegające na przedstawianiu swojego stanowiska w sprawie, może przybierać formę ustną lub pisemną, w związku z czym może następować na posiedzeniach sądowych, względnie poza nimi w pismach procesowych³⁴.

Istotnym elementem prawa do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy, ściśle powiązanych z prawem do wysłuchania i w znacznej mierze wynikającym z niego, jest prawo do informowania o motywach rozstrzygnięcia sądowego, określane też jako prawo do uzasadnienia orzeczenia³⁵. Element ten jest niezwykle ważny z punktu widzenia opisywanej w niniejszej monografii materii. Motywacja orzeczenia sądowego, w szczególności wyrażona w najpełniejszej

³⁰ Wyr. TK z 17.9.2002 r., SK 35/01, OTK-A 2002, Nr 5, poz. 60.

³¹ Wyr. TK z 19.09.2007 r., SK 4/06, OTK-A 2007, Nr 8, poz. 98.

³² P. Grzegorzczuk, K. Weitz, Komentarz do art. 45.

³³ A. Kubiak, Konstytucyjna zasada prawa do sądu w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, Łódź 2006, s. 213–216.

³⁴ T. Ereciński, K. Weitz, Prawda i równość stron w postępowaniu cywilnym a orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, w: Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego, Serock k. Warszawy 24–26 września 2009 r. (red. T. Ereciński, K. Weitz), Warszawa 2010, s. 53.

³⁵ E. Łętowska, A. Paprocka, I. Rzucidło-Grochowska, Podstawy uzasadniania w prawie konstytucyjnym i międzynarodowym, w: Uzasadnienia decyzji stosowania prawa (red. I. Rzucidło-Grochowska, M. Grochowski), Warszawa 2015, s. 33 i n.; I. Rzucidło-Grochowska, Brak obowiązku uzasadnienia i uzasadnienie skrócone a prawo do sądu, SP 2012, Nr 2, s. 61.

formie, którą jest pisemne uzasadnienie, pełni różnorakie funkcje – służy samokontroli sądu, dokumentuje argumenty będące podstawą rozstrzygnięcia, pozwala na jego kontrolę w ramach zaskarżenia oraz przyczynia się do jego indywidualnej akceptacji, umacnia poczucie zaufania społecznego i demokratycznej kontroli nad wymiarem sprawiedliwości, wreszcie chroni przed arbitralnością i wzmacnia bezpieczeństwo prawne³⁶. Nakaz sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy nie zakłada, że każda decyzja, która jest podejmowana w postępowaniu, wymaga sporządzenia uzasadnienia³⁷. Założenie takie byłoby albo praktycznie niemożliwe do zrealizowania, albo nie dałoby się go zharmonizować z prawem do rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki, także wynikającym z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP.

Na ocenę, czy uzasadnienie orzeczenia sądowego jest z konstytucyjnego punktu widzenia konieczne, wpływa to, czy chodzi o orzeczenie dotyczące całego postępowania, w tym jego przedmiotu, czy jedynie o orzeczenie incydentalne lub akcesoryjne, jak również to, czy orzeczenie to podlega kontroli w drodze zaskarżenia czy też kontrola taka jest wyłączona³⁸. Uzasadnienie decyzji procesowej, która rozstrzyga o prawach i obowiązkach strony postępowania, powinno być obowiązkowe (np. uzasadnienie wyroku, postanowienia o kosztach postępowania, postanowienie dowodowe). Przykładowo w orzecznictwie ETPC podnosi się, że oddalając wniosek o zwolnienie od kosztów sądowych, sąd powinien szczegółowo uzasadnić swoje postanowienie³⁹. To z tego uzasadnienia strona może dowiedzieć się jakie argumenty legły u podstaw danego rozstrzygnięcia. Zaniechanie uzasadnienia takiego rozstrzygnięcia może stanowić podstawę do stwierdzenia braku realizacji zasady prawa do sądu. Konstruując przepisy, w pierwszej kolejności ustawodawca powinien mieć na względzie, że uzasadnienie jest z punktu widzenia wymiaru sprawiedliwości i praw stron postępowania ważną częścią danego postępowania. W sytuacji, w której ustawodawca nie przewiduje w stanowionym prawie możliwości sporządzenia uzasadnienia określonego rozstrzygnięcia (nawet incydentalnego w toku rozpoznawanej sprawy głównej), to strona postępowania może

³⁶ E. Lętowska, A. Paprocka, I. Rzucidło-Grochowska, Podstawy uzasadniania, s. 16–18.

³⁷ M. Pilich, Wpływ orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego na Kodeks postępowania cywilnego, w: Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego, Serock k. Warszawy 24–26 września 2009 r. (red. T. Ereciński, K. Weitz), Warszawa 2010, s. 370.

³⁸ P. Grzegorzczak, K. Weitz, Komentarz do art. 45.

³⁹ Wyr. ETPC: z 10.5.2007 r. *Kania v. Polska* (59444/00).

mówić o braku pełnej realizacji prawa do sądu, gdyż nie będzie mogła poznać motywacji sądu leżącej u podstaw danego orzeczenia.

W tym zakresie należy wskazać, że omawiany element pełni jeszcze jedną funkcję. Strona, która przegrała proces sądowy o elementach, które legły u podstaw zapadłego rozstrzygnięcia w pierwszej kolejności dowie się wysłuchując ustnych motywów wyroku (zasadnicze motywy rozstrzygnięcia). Motywy ogłoszone w sposób pełny, uporządkowany i spójny mogą spowodować, że strona, która przegrała dane postępowanie (nawet w części) nie zdecyduje się na złożenie wniosku o pisemne sporządzenie uzasadnienia, bowiem motywy te przekonają stronę o zasadności podjętego rozstrzygnięcia. Pełne i uporządkowane wygłaszanie ustnych motywów może także zwiększyć wydolność wymiaru sprawiedliwości, albowiem strony poznając motywację sądu mogą zrezygnować wówczas z uzyskania uzasadnienia pisemnego. Należy zaznaczyć, że już ustne motywy przyczyniają się do realizacji prawa do sądu, pomimo tego, iż nie są one pisemnym uzasadnieniem. Ich rzetelne przygotowanie i wygłoszenie, które potencjalnie może stanowić podstawę do odstąpienia przez stronę od złożenia wniosku o pisemne sporządzenie uzasadnienia orzeczenia, może się przysłużyć zminimalizowaniu liczby wniosków o sporządzenie uzasadnienia pisemnego.

Kolejnym elementem jest zasada zapewnienia stronom i innym uczestnikom postępowania przewidywalności przebiegu postępowania sądowego przez odpowiednią spójność podejmowanych w toku rozpoznawania ich sprawy czynności⁴⁰. Strona postępowania sądowego musi mieć pewność, że postępowanie zostanie przeprowadzone w zgodzie z odpowiednią procedurą, wyrażoną w ustawach procesowych (z uwzględnieniem również standardów konstytucyjnych) oraz w odpowiednim trybie i w odpowiedniej formie. Spójność i logika mechanizmów działania sądu związana jest np. z kolejnością przeprowadzenia dowodów w sprawie, wysłuchania stron, powoływania biegłych czy szeroko rozumianego dopuszczania dowodów. Strona danego postępowania nie powinna być również zaskakiwana nieoczekiwanymi czynnościami zarówno ze strony sądu, jak i ustawodawcy (np. nowelizacji przepisów w trakcie trającego postępowania sądowego, które miałyby do niego bezpośrednie zastosowanie).

Ostatnim ze wskazanych elementów jest nakaz wszechstronnego zbadania przez sąd okoliczności sprawy. Sąd musi osądzić daną sprawę na podstawie oceny zgromadzonych w niej dowodów. W celu zebrania dowodów

⁴⁰ Wyr. TK z 2.10.2006 r., SK 34/06, OTK-A 2006, Nr 9, poz. 118.

w niektórych przypadkach i w niektórych rodzajach postępowań może on działać z urzędu. Przez wszechstronną ocenę rozumieć należy postępowanie z uwzględnieniem wszystkich dowodów przeprowadzonych w postępowaniu, jak również wszelkich okoliczności towarzyszących przeprowadzaniu poszczególnych dowodów i mających znaczenie dla oceny ich mocy i wiarygodności⁴¹. Wszechstronność oceny dokonywanej przez sąd obejmuje również takie niewymierne elementy jak zachowanie się stron i świadków w czasie składania zeznań, ich reakcje na dowody przeciwne, pobudki skłaniające do zmiany zeznań⁴², a także odmowę lub utrudnienia w przeprowadzeniu dowodów⁴³.

3. Prawo do wyroku sądowego

Prawo do sądu należy rozpatrywać nie tylko w perspektywie uzyskania konkretnego rozstrzygnięcia (orzeczenia sądowego), lecz także możliwości jego egzekucji (czyli fazy wykonawczej orzeczenia), bowiem jej brak czyni prawo do sądu iluzorycznym. Zadaniem ustawodawcy jest stworzenie takiej normatywnej sytuacji, w której zapewnione będzie nie tylko prawo do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy (wyroku), lecz także możliwość jego wykonania⁴⁴. Prawo do wykonania zakłada konieczność wprowadzenia odpowiednich postępowań służących jego realizacji. Państwo ma obowiązek stworzenia tego rodzaju postępowań i ich odpowiedniego ukształtowania⁴⁵. O obowiązku takim można mówić np. w przypadku orzeczeń sądów administracyjnych, których treść sprowadza się do skasowania wadliwego aktu organu administracji publicznej (rozstrzygnięcia kasatoryjne). Wykonanie takiego orzeczenia nie polega na zainicjowaniu i przeprowadzeniu postępowania wykonawczego, lecz na doprowadzeniu do tego, aby organ administracji publicznej zastosował się do oceny prawnej przyjętej w wyroku sądu administracyjnego⁴⁶. Efektywność ochrony sądowej wymaga w tym przypadku istnienia skutecznych mechanizmów prawnych, które zapewniałyby osiągnięcie tego właśnie rezul-

⁴¹ Wyr. SA w Szczecinie z 25.2.2021 r., I ACa 272/20, Legalis.

⁴² Wyr. SN z 17.11.1966 r., II CR 423/66, OSNPG 1967, Nr 5–6, poz. 21.

⁴³ Wyr. SN z 24.3.1999 r., I PKN 632/98, OSNP 2000, Nr 10, poz. 382.

⁴⁴ Wyr. TK z 24.2.2003 r., K 28/02, OTK-A 2003, Nr 2, poz. 13.

⁴⁵ Wyr. TK z 4.11.2010 r., K 19/06, OTK-A 2010, Nr 9, poz. 96.

⁴⁶ R. Kmiecik, Wniosek o unieważnienie prawomocnego orzeczenia sądu administracyjnego, w: *Sądowa kontrola administracji publicznej. System Prawa Administracyjnego*. Tom 10 (red. R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel), Warszawa 2014, s. 641 i n.